Лисенко Л. Г.

Карасевич А. О.

РЕФЕРЕНДУМ ЯК ФОРМА ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ УМОВАХ

Демократія має давню історію. Демократичні форми організації суспільства сягають додержавних часів. Деякі вчені навіть вважають демократію найважливішим чинником розвитку людини, стимулювання розвитку людських відносин, рівноправного спілкування людей, індивідуальної відповідальності, власної гідності, вироблення певних норм співжиття. На зміну формам демократії додержавних етапів розвитку людства прийшли її державні форми, зокрема антична демократія. У Стародавній Греції демократичні форми організації держави тривалий період чередувались з різноманітними формами монократії — тираніями і деспотіями, а в Стародавньому Римі республіканська демократія протягом декількох століть передувала імперському правлінню. В період середньовіччя в Європі виникали міста-держави, де в формі народних зборів реалізувалися демократичні принципи управління (Флоренція, Венеція, Новгород, Женева тощо).

На різних етапах історичного розвитку демократії не мали нічого спільного між собою, окрім назви. Запозичуючи з доби античності два основні постулати демократії: «всі громадяни рівні» і «всі громадяни мають брати участь в процесі прийняття політичних рішень» філософи Нового часу Дж. Лок, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо сформулювали класичну теорію демократії, доповнивши її ідеєю «загального добра для всіх, що створюється на основі загальної волі».

Сучасні демократичні режими реалізуються через дві основні форми демократії: представницьку і безпосередню (пряму). Якщо представницька форма демократії передбачає, що громадяни здійснюють своє конституційне право брати участь у політичному житті через виборні органи влади та обраних ними посадовців, то безпосередня (пряма) демократія допускає пряме волевиявлення народу в процесі вироблення й прийняття політичних рішень.

При прямій демократії громадяни, безпосередньо висловлюючи своє ставлення до тих чи інших кроків влади, беруть на себе обов'язок поважати та підтримувати її, підкорятися її рішенням. Форми прямої демократії — це різного роду референдуми, плебісцити, народні збори, мітинги, демонстрації тощо.

Метою статті є дослідження референдуму як форми безпосередньої (прямої) демократії та можливостей його використання в умовах сучасної України та окремих її регіонів.

Референдум як форма прямої демократії передбачає, що громадяни, поза безпосередньою взаємодією, висловлюють своє ставлення до вже прийнятих рішень влади чи здійснюють тиск на неї через необхідність прийняття нових рішень. Учасник референдуму безпосередньо приймає своє рішення, без дискусійної участі інших акторів. Саме тому американський політолог Дж. Сарторі вважає референдум самостійною формою прямої демократії, оскільки в учасників відсутні посередники.

Ідею референдуму вперше висунув у 1791 році французький філософ і математик Ніколя де Кондорсе у зв'язку з ухваленням першої Конституції Французької Республіки, а також щоб дати громадянам можливість взяти участь у розробці та прийнятті законів і конституційних змін між виборами.

Цю ідею підхопили швейцарські демократи в 60-х роках XIX століття та американські популісти та прогресивісти у 90-х роках XIX століття – на початку XX століття. В цей період в Швейцарії та США відбувалися широкі народні рухи за проведення референдумів з метою тиску на владу, щоб вона врешті-решт прийняла рішення про реформування парламентів, які були корумпованими, приймали рішення на догоду тим чи іншим бізнес-групам, приносили волю та інтереси людей у жертву прибуткам та грошолюбству. Внаслідок активізації народних виступів у 1867-1869 рр. в Цюріху відбулися чотири референдуми та референдум в Каліфорнії у 1911 році, на яких громадяни прийняли оновлені конституції, які надали їм право законодавчої та конституційної ініціативи, зокрема й змогу ініціювати проведення референдумів. Це призвело до демократизації парламентів, посилило їх

відповідальність за свою діяльність перед суспільством, олігархи втратили свій вплив на їх діяльність, було покладено край поєднанню бізнесу та влади. В сучасних умовах кожна конституційна зміна, яка пропонується громадянами у Швейцарії, підлягає неодмінному обговоренню й розгляду у парламенті, перш ніж її буде винесено на всенародний референдум.

На думку А. Гросса, голови групи соціалістів у ПАРЄ, первісна ідея Кондорсе полягала у тому, щоб використати референдум як форму прямої демократії для розширення простору свободи, демократії наперекір авторитаризму [1, с. 16].

Слід зазначити, що референдуми та інші форми прямої демократії використовують не тільки демократи, до них вдаються й авторитарні політики. Так, у 1851 році французький імператор Наполеон III Бонапарт став організатором путчу, розпустив парламент, на маючи на це конституційних повноважень, і попросив громадян підтримати цей незаконне рішення, дозволивши їм розробити нову конституцію. Як результат його дій в політиці з'явилися два нових поняття: бонапартизм і плебісцити. Бонапартизм – це тотальний контроль і централізація влади в руках однієї людини без системи стримування і противаг, тобто без розподілу її між незалежною судовою системою та парламентом. Плебісцити – це народні опитування, які за авторитарного режиму, використовуються диктаторами для отримання прямої легітимізації від громадян.

Для того, щоб референдум дійсно виступав як форма прямої демократії, питання, які планується винести на референдум, повинні пройти обговорення в парламенті і бути затверджені ним. Друга умова – незалежний громадський контроль за волевиявленням громадян, далі – наявність незалежних ЗМІ, у яких питання референдумів стануть предметом вільного обговорення, що дасть можливість громадянам сформувати власну думку, необхідно врахувати й рівень загальної освіченості громадян, домінуючі типи політичної культури, рівень відповідальності громадян, якість правових актів тощо.

Формально ідея референдуму апелює до народу як єдиного джерела влади в країні. Проте в реаліях України попередні влади намагалися систематично

спотворювати його волевиявлення. Це засвідчили референдум 2000 року, який проводився за часів президентства Л. Кучми, президентські вибори 2004 року, президентські і, особливо, місцеві вибори 2010 року, нарешті, парламентські вибори 2012 року. Якщо під час останніх влада робила ставку на нездатність більшості виборців розібратися у великій кількості «незалежних» самовисуванців, то під час референдуму 2000 року основний розрахунок був на те, що звичайний громадянин не зможе розібратися у тонкощах тієї чи іншої зміни до конституції.

6 листопада 2012 року попередній склад Верховної Ради поспіхом 265 голосами прийняв в цілому Закон України «Про всеукраїнський референдум». Прийняв традиційно без детального обговорення і врахування чисельних доповнень і поправок, тим більше що відповідний законопроект № 6278, пройшовши перше читання, пролежав у парламенті понад два роки. Зупинимося на аналізі деяких положень цього закону. Згідно із законом, референдум може проголосити президент України, якщо цього вимагають не менше 3 мільйонів громадян у 2/3 областей і не менш ніж 100 тисяч підписів у кожній області. Виділялось чотири види референдумів: конституційний (про схвалення нової редакції Основного Закону чи внесення змін до чинної Конституції); ратифікаційний (про зміну території держави); законодавчий (щодо прийняття чи скасування закону України або внесення змін до чинного закону) та загальний (із будь-якого питання, за винятком тих, що їх не дозволяє Конституція).

Найбільше занепокоєння й зауваження експертів й громадськості викликала норма закону, що стосується порядку ухвалення конституційних змін і законів та набуття ними чинності. Закон вважав, що нова Конституція і законодавчі акти не тільки можуть бути затверджені, а й імплементовані самою лишень позитивною відповіддю більшості громадян під час референдуму, без участі Верховної Ради, тобто законодавчої гілки влади. Водночас, ця норма давала можливість тодішньому президентові В. Януковичу через референдум, застосовуючи звичні для його режиму фальсифікації, прийняти нову редакцію Конституції, яка посилить повноваження глави держави, продовжить термін

перебування на посаді президента держави тощо [2, с. 12–13]. Експерти звертали увагу ще на одну проблему, що могла виникнути після підписання цього закону – на можливість активізації російської п'ятої колони в Україні. Через референдум можна було б вирішити питання від надання статусу другої державної російській мові, вступу до Митного союзу аж до територіальних змін включно. Врешті-решт, вони передбачили, що референдум, за цим законом, може стати інструментом прагнень проросійських політичних сил до федералізації України [2, с. 13].

З часом ці передбачення справдилися. В Україні, зокрема в Криму, заговорили про необхідність проведення референдуму вже після подій на Майдані, які поклали край режиму Януковича. Слід сказати, що Крим спочатку спостерігав за подіями в Києві дещо відсторонено, проте наприкінці лютого мешканці півострова вийшли на площі з радикально протилежними гаслами. Одні відкрито заявляли про своє бажання жити в складі Росії, інші виступали категорично проти. 23 лютого 2014 року, у День захисника Вітчизни, акції під сепаратистськими гаслами пройшли в Сімферополі, Керчі, Феодосії з вимогою провести референдум про вихід автономії зі складу України. Організаторами цих акцій були проросійські організації, насамперед, партії «Русское единство», «Русский блок» та «казачьи» громади, які фінансуються тією чи іншою мірою Росією за програмою підтримки «російських співвітчизників» [3, с. 26–27].

Нове українське керівництво, що здобуло владу після перемоги Майдану, забарилося з ухваленням відповідних рішень. Цим скористалася Росія, яка 27 лютого 2014 року розпочала збройну агресію силовим захопленням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, а згодом окупацією півострова збройними регулярними та іррегулярними формуваннями. В. Путін боявся, що крах режиму Януковича, формування нової владної верхівки призведе до відновлення курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що нова влада почне протидіяти «російській гуманітарній експансії, спрямованій на руйнацію державності України через знищення її національної ідентичності, та вживатиме заходів для відновлення правопорядку, зміцнення демократичних державних інститутів і збереження єдності країни» [4, с. 8].

16 березня 2014 року в Криму в умовах військової окупації відбувся нелегітимний псевдореферендум про входження Кримської автономії до складу Російської Федерації. Вже 17 березня Верховна Рада АКР, діяльність якої була припинена рішенням Верховної Ради України, проголосила Крим незалежною державою, а 18 березня самозвані його очільники підписали з президентом Росії договір про включення його до складу Російської Федерації. Це була помста Путіна українцям за Майдан і водночас масштабна спецоперація, спрямована на упокорення України.

З часом з'явилася інформація на сайті Ради при президентові Росії з питань розвитку громадянського суспільства та прав людини, що мешканці Криму на референдумі за приєднання до Росії фактично не голосували. Російська правозахисниця С. Ганнушкіна заявила в інтерв'ю «Каналу 24», що Росія оскандалилася при проведенні референдуму в Криму, тому що в кримському референдумі про статус АРК взяли участь щонайбільше 30% громадян і лише половина з тих, хто з'явився на референдум, проголосували за приєднання до Росії. Отже, долю кримчан визначили приблизно 15% проросійської меншості [5].

Такий розвиток подій в Криму став можливим тому, що референдум не був належним чином підготовлений, не проводилась широка інформація населення з боку України про можливі наслідки референдуму для пересічних кримчан, не аналізувались загарбницькі наміри Росії, громадяни не брали участі у визначенні питань референдуму, були відсутні незалежні спостерегачі, до того ж референдум відбувався в умовах російської агресії. Українській владі, на думку експертів, напередодні референдуму потрібно було донести до свідомості кримчан, що Крим приєднали до України, щоб допомогти кримчанам подолати повоєнну розруху, до того ж відтяли доволі великий шмат її території, який передали Ростовській, Курській та Воронезькій областям. Кримчанам потрібно було роз'яснити, що на території півострова проживають не тільки росіяни та українці, а ще й понад триста тисяч кримських татар, кримчаків, караїмів, яким утікати нікуди, бо це автохтонні народи, що Крим отримає воду, природній газ, електрику з материкової України тощо [6, с. 4].

Занадто довго Крим після здобуття Україною незалежності знаходився під впливом російської пропаганди та пасивності офіційного Києва, фактично він жив ізольовано від решти країни. Тут відбувалася русифікація місцевого українського населення, яке не мало елементарних можливостей для збереження власної мови, зокрема належної кількості українськомовних закладів освіти.

Згодом ідею проведення референдуму про можливість відокремлення почали поширювати у східних областях України – Донецькій, Луганській і Харківський, бо Росія нав'язала вигадану проблему сепаратизму й зуміла спровокувати нею частину населення цих областей. Сепаратисти заявили про створення самопроголошених Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки. Самопроголошені очільники сепаратистських рухів прийняли рішення провести референдум 11 травня 2014 року. І це при тому, що за даними опитування американської соціологічної компанії Pew Reseach Center, 77% українців, з них 93% опитаних на Заході, 70% на Сході вважають, що Україна має зберегти територіальну цілісність (опитування проводилося 5 – 23 квітня 2014 року) [7].

11 травня референдуми пройшли тільки в Донецькій та Луганській областях, на Харківщині вирішили референдум не проводити. Перший так званий референдум проводить незареєстрована громадська організація «Донецька республіка». Голова ЦВК самопроголошеної Донецької Народної Республіки Р. Лягін стверджує, що в день проведення цього референдуму на Донбасі відкриються 1527 виборчих дільниць, сформовано 53 територіальні комісії, надруковані на звичайних принтерах без жодного ступеня захисту бюлетені, які пропонують громадянам дати відповідь тільки на одне питання щодо підтримки Акту про незалежність Донецької Народної Республіки, а в Луганській області – Луганської Народної Республіки. Відсутня інформація про склад дільничних і територіальних комісій, місце їх розташування, про те, як будуть підраховуватися результати. Міжнародні та незалежні спостерігачі також відсутні. Організатори цього псевдореферендуму, не маючи доступу до реєстру виборців, все ж заявили, що в ньому візьмуть участь не менше 90%

відсотків громадян, які мають право голосу [8]. Референдум проводиться в умовах розгортання антитерористичної операції, мають місце численні порушення процедури референдуму. Про невизнання результатів цього референдуму вже заявили офіційний Київ, США, країни ЄС.

Другий референдум під гаслом «За мир, порядок та єдність» щодо зміни кордонів областей і можливості приєднання громад Донецької та Луганської областей до Дніпропетровської області проводить ініціативна група громадян.

Третє опитування громадян Донбасу проводиться з питання збереження територіальної цілісності України, четверте опитування мешканців Донецька ставить за мету з'ясувати, чи не бажають вони приєднати своє місто до Великої Британії, бо засновником Донецька був британський підприємець Джон Юз [9].

Слід нагадати, що у світі існує нині близько 50 осередків сепаратизму. В основі конфлікту, головним чином, є національні (етнічні) чи релігійні утиски та дискримінація. Найхарактерніші приклади – Квебек у Канаді та Північна Ірландія у Великій Британії. Породили ці конфлікти утиски центральної влади і хоч етнічно-релігійна дискримінація відбувалася у відносно віддаленій історичній перспективі, але нагадує про себе з найменшого приводу до цих пір. Свого часу ці конфлікти центральна влада згаданих держав прагнула розв'язати у силовий спосіб, але результат виявився зворотним оскільки породжував нові зіткнення, що підтверджує досвід Північної Ірландії. Натомість канадський уряд, який спочатку теж віддавав перевагу силовим методам, швидко зрозумів необхідність переходу до використання політичних методів розв'язання проблеми Квебеку, завдячуючи чому досяг значних успіхів у цій справі [10]. В Україні ж немає на етнічних, ні мовних, ні релігійних утисків. Ідея сепаратизму на схід та південь України занесена й інспірована ідеологічними і військовими центрами Росії. Як свідчать факти останніх днів, координують сепаратистські виступи в цьому регіоні офіцери ФСБ і ГРУ ЗС Росії.

Російська федерація має великий досвід розпалювання конфліктів на територіях інших держав – в Гагаузії, Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії. Сценарії були різними і призвели до різних результатів, проте деякі методи, форми дій, ситуації повторюються. Практично в усіх названих конфліктах Росія

ініціювала проведення референдумів з метою дистанціювання регіону від центральної влади і оформлення його в самостійного державного суб'єкта. Вперше це відбулося в Придністров'ї, де в 1989 – 1990 роках була проведена низка референдумів в окремих населених пунктах, які виводили місцеві органи влади з-під контролю Кишинева [11, с. 4]. Не стала винятком й Україна, бо те, що останнім часом відбувається на її теренах, виглядає фарсом, повторенням трагедії Молдови і Грузії.

Отже, референдум виступає формою прямої демократії тільки за певних умов, а саме, коли він проводиться в правовому полі з дотриманням всіх процедур,передбачених відповідним законом, належним чином підготовлений, контрольований ЦВК, громадськістю, міжнародними спостерігачами, в мирний час, за відсутності озброєних самовільних угруповань, без тиску ззовні. Ще однією умовою проведення референдуму є високий рівень політичної і громадянської культури населення, його активності, належного рівня інформованості щодо питань, які виносяться на обговорення, і можливих наслідків їх прийняття та імплементації, відсторонення парламенту від процесу затвердження рішень референдуму.

Література:

1. Гросс А. Концепція референдуму – ключ до його вартості / Андреас Гросс. // Український тиждень. – 2013. - № 13. – С. 16.

2. Коваленко А., Скумін А. Узурпація ім'ям народу / Андрій Коваленко, Андрій Скумін. // Український тиждень. – 2012. - № 46. – С. 12 – 13.

3. Юнусов Л. Свято непослуху / Ленур Юнусов. // Український тиждень. – 2014. - № 9. – С. 26 – 27.

4. Василенко В. Агресія Росії: генеза, мета, спроби протидії та правові наслідки / Володимир Василенко. // Український тиждень. – 2014. - № 12. – С. 6 – 10.

5. Рада при Путіні виявила лише 15% кримчан голосували за вступ у РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.pravda.com.ua/news/2014/05/5/7024385/view print/.

6. Малко Р. Війна – вибори / Роман Малко. // Український тиждень. – 2014. - № 11. – С. 4 – 5.

7. Опитування американської спецслужби: 77% українців підтримують територіальну цілісність країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.tyzhden.ua/News/109361/PrintView/.

8. Донецькі сепаратисти похвалилися, що почали псевдореферендум раніше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.tyzhden.ua/News/109510/PrintView/.

9. Сепаратисти почали псевдореферендум на Донбасі: На Донбасі почалася низка «референдумів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.tyzhden.ua/News/109519/PrintView/.

10. Мороз В. Референдум як ознака гідності / Віктор Мороз.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.pravda.com.ua/columns/2014/04/15/7022530/view print/.

11. Ижак М. Как это делается Россией: Технология замороженных конфликтов / Алексей Ижак. // Зеркало недели. – 2014. – 26 апреля. – С. 4.

ЗАЯВКА

Лисенко Людмила Григорівна

Кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільствознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Тема доповіді:

Назва секції та підсекції: Політичні інститути та процеси в Україні

Тема доповіді: **РЕФЕРЕНДУМ ЯК ФОРМА ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ УМОВАХ**

Домашня адреса: 20300 Черкаська обл., м. Умань, зав. Мілованова, буд. 4, кв. 1.

Тел. /04744/ 3-11-62.

Електронна адреса: politologyl@gmail.com.

ЗАЯВКА

Карасевич Анатолій Олександрович

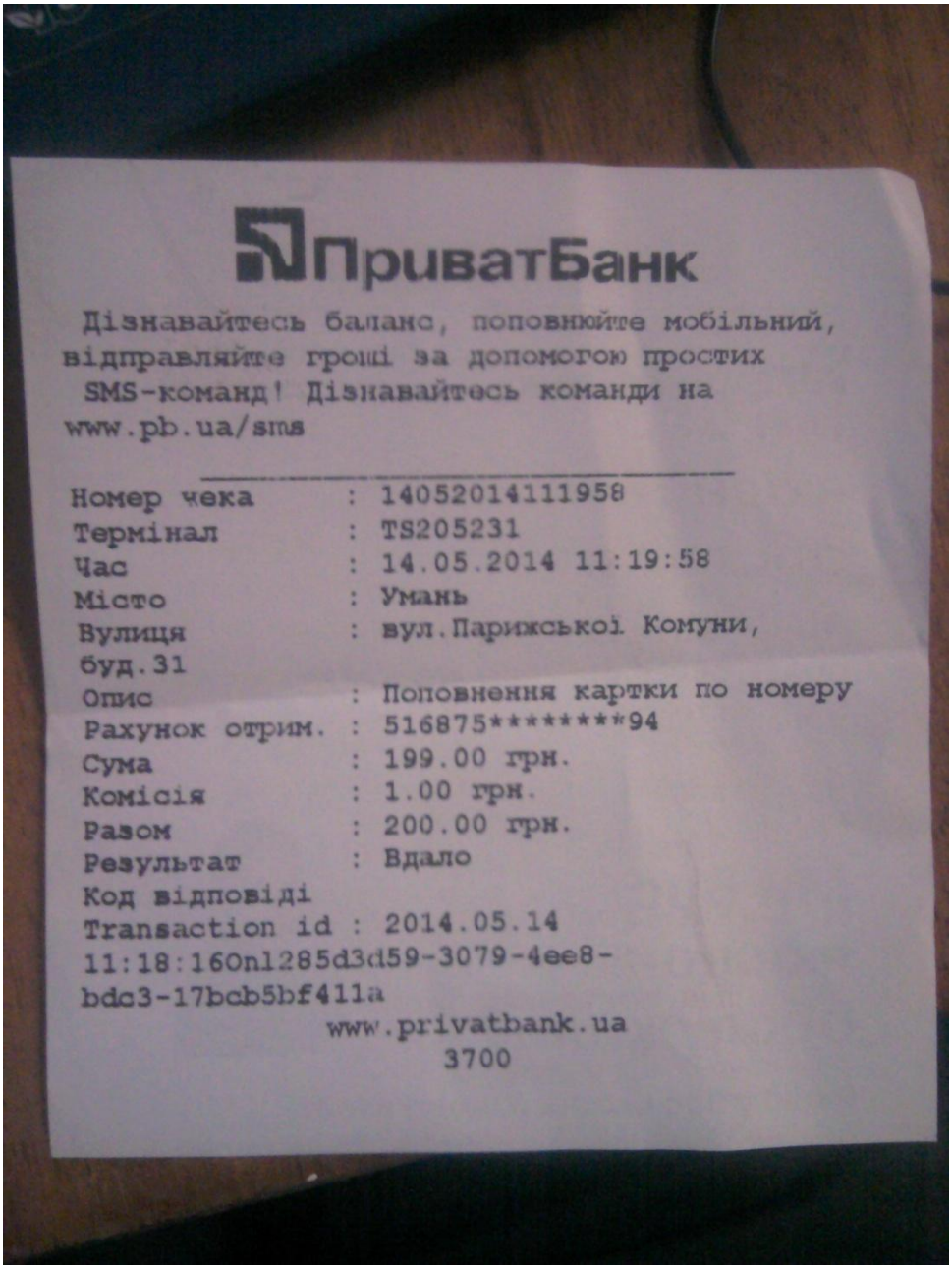
Кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільствознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Тема доповіді: РЕФЕРЕНДУМ ЯК ФОРМА ПРЯМОЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ УМОВАХ

Назва секції та підсекції: Політичні інститути та процеси в Україні

Тел. /04744/ 3-11-62.

Електронна адреса: politologyl@gmail.com.

ПриватБанк

Дізнавайтесь баланс, поповнюйте мобільний, відправляйте гроші за допомогою простих SMS-команд! Дізнавайтесь команди на www.pb.ua/sms

Номер чека	: 14052014111958
Термінал	: TS205231
Час	: 14.05.2014 11:19:58
Місто	: Умань
Вулиця	: вул.Паризької Комуни, буд.31
Опис	: Поповнення картки по номеру
Рахунок отрим.	: 516875********94
Сума	: 199.00 грн.
Комісія	: 1.00 грн.
Разом	: 200.00 грн.
Результат	: Вдало
Код відповіді	
Transaction id	: 2014.05.14 11:18:160n1285d3d59-3079-4ee8-bdc3-17bcb5bf411a

www.privatbank.ua

3700